

Επιστημονικό Άρθρο

Διδασκαλία Στρατηγικής Ισότητας: Μια Σύντομη Μελέτη για το πώς ο Σκιπίων δίδαξε τους Καινοτόμους Στόχους και τους Αυτοσχεδιασμούς του την Παραμονή της Αφρικανικής Εισβολής

Ντέιβιντ Π. Γουίκ

Διευθυντής Μονάδας Τεχνών, Ανθρωπιστικών Επιστημών και
Εκπαίδευσης, Αθηναϊκό Ίδρυμα Έρευνας και Εκπαίδευσης (ATINER)

Αυτή η μελέτη ακολουθεί μερικούς από τους αυτοσχεδιασμούς και τις μεθόδους ανάπτυξης του Σκιπίωνα του Αφρικανού μετά τα χρόνια σπουδών του στην Ισπανία, που υποδηλώνει ότι είχε ενδοιασμούς ή είχε μια ξεκάθαρη άποψη, το οποίο ονομάζω στρατηγική ισορροπία, μαθαίνοντας από την αντιμετώπιση της μεγαλύτερης πρόκλησης του: η εύρεση λύσης για την παρουσία του Αννίβα στην Ιταλία. Πλέον της μιας δεκαετίας ανταρτοπόλεμου γερουσιαστών (Φαμπιανών), δεν είχε καταφέρει να διώξει τον εισβολέα από τη χερσόνησο. Ο Σκιπίων αντιμετώπισε ένα άβολο στρατιωτικό πρόβλημα με ενεργή αντιπολίτευση στην κυβέρνησή του, πρόσβαση σε χρήματα και στρατολόγηση μόνο με τους πιο «πλάγιους» τρόπους και την ανάγκη να εξαλείψει τον Αννίβα (αν ήταν δυνατόν) με τρόπο που να μην προκαλούσε περαιτέρω ζημιά στη δημογραφικά, συναισθηματικά και αγροτικά κατεστραμμένη Ιταλία. Οι μελέτες των διακεκριμένων και καινοτόμων Ρωμαίων στρατιωτικών κατά την εποχή της Δημοκρατίας τείνουν είτε να επικεντρώνονται σε κάποια εγγενή ανθεκτικότητα ή ανωτερότητα στο «ρωμαϊκό σύστημα» του λεγεωνάριου πολέμου ή διοικητικής μέριμνας, είτε ασχολούνται με ευρείες έννοιες στρατηγικής και ηγεσίας ή «ιδιοφυΐας». Ούτε στοχεύει ακριβώς στο ρωμαϊκό μείγμα της *ad hoc* αποτελεσματικότητας των πιο επιτυχημένων διοικητών της Ρώμης (και συχνά, λιγότερο τυπικούς), ούτε σε εκείνα τα χαρακτηριστικά των ρωμαϊκών στοιχείων που τους επέτρεπαν (συχνά με στρατεύματα τόσο αυτοσχέδια όσο οι στρατιωτικές τους λύσεις) να κερδίσουν τις πιο αμφίρροπες συγκρούσεις της Δημοκρατίας. Ο Λίντελ Χαρτ, πριν από δεκαετίες, όρισε τη λύση του ως μια από τις πρώιμες κλασικές της «έμμεσης προσέγγισης», αλλά (αν και είναι αλήθεια) η ανάλυσή του εγείρει το πραγματικά ενδιαφέρον ερώτημα: πώς μπόρεσε ένας διοικητής σε επισφαλή θέση και με ανεπαρκή υποστήριξη όπως ο Σκιπίων με τις λίγες τακτικές επιλογές του καθώς και με τις εξαιρετικά *ad hoc* επιλογές σε στρατιωτικούς και αξιωματικούς, να δημιουργήσει μια δύναμη ικανή να πραγματοποιήσει μια τολμηρή και έξυπνη επιχείρηση όπως η εισβολή στην Αφρική, με κέρδος (μέσω μιας σοκαρισμένης Καρχηδονιακής κυβέρνησης) τον Αννίβα σε όλη τη Μεσόγειο, και την ήττα του Αννίβα - χρησιμοποιώντας κάτι σαν την τακτική του ίδιου του στρατηγού της Μπάρτσα. Το μεγαλύτερο μάθημα αυτής της πρόκλησης ήταν το πώς να δημιουργήσεις (αυτοσχεδιαστικά) μια ομάδα από στρατιώτες, αξιωματικούς, δεξιότητες και πόρων που θα επέτρεπαν:

- *Αποτελεσματική εκτέλεση σχεδίων καθώς αντιμετωπίζουν αντίπαλους σε συνθήκες μεταβαλλόμενες και άβολες συνθήκες. Εμπιστοσύνη στους υφιστάμενους με τα σωστά σύνολα δεξιοτήτων για να συνεχίσουν να ξεδιπλώνουν μια αναγνωρίσιμη εκδοχή της ιδέας καθώς οι συνθήκες αλλάζουν.*
- *Η ικανότητα να εφαρμόζει κανείς ή να βελτιώνει τους πόρους του σύμφωνα με το σχέδιο ή μέρος του σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα, ή σε συνθήκες που δεν είναι πανομοιότυπες με αυτές που είχαν ενημερωθεί οι υφιστάμενοι να αναμένουν.*
- *Πως να το μάθεις αυτό, καθώς είναι πιθανό να μην είναι πάντα παρών ο οργανωτής του σχεδίου.*

Περίεργως, αυτό δεν είναι το σύνολο των ικανοτήτων που συνήθως επικαλούνται για να εξηγήσουν τη ρωμαϊκή επιτυχία. Αυτή είναι μια ιστορική μελέτη (αρχαία και στρατιωτική), η οποία όμως θα μπορούσε να εφαρμοστεί σε συγκρούσεις, διαπραγματεύσεις και επιχειρήσεις σε άλλους τομείς.

Λέξεις κλειδιά: *μεσογειακές σπουδές, αρχαία ιστορία, αρχαίες στρατιωτικές σπουδές, σπουδές στρατηγική, διδάσκοντας στρατηγική, σπουδές ηγεσίας*

«Αφού έθεσε στον εαυτό του το καθήκον, [ο Σκιπίωνας] απέρριψε τις λύσεις που ήταν απλές και προφανείς σε όλους και επινόησε μια λύση που αιφνιδιασε εξίσου τους φίλους του και τον εχθρό».

-- Πολύβιος, x, 6.

Καλώς, αλλά πώς, ρωτά ο αναγνώστης, θα κατάφερνε κανείς να το κάνει αυτό;

Οι συνηθισμένες μελέτες των διακεκριμένων και καινοτόμων Ρωμαίων στρατιωτικών κατά την εποχή της Δημοκρατίας τείνουν είτε να επικεντρώνονται σε κάποια εγγενή ανθεκτικότητα ή ανωτερότητα στο «ρωμαϊκό σύστημα» του λεγεωνάριου πολέμου ή της διοικητικής μέριμνας, είτε αντ' αυτού ασχολούνται με ευρείες έννοιες στρατηγικής και ηγεσίας ή «αδιοφυΐας». Ούτε στοχεύει ακριβώς στο ξεκάθαρο ρωμαϊκό μείγμα της *ad hoc* αποτελεσματικότητας στους πιο επιτυχημένους (και συχνά, λιγότερο τυπικούς) διοικητές, ούτε σε εκείνα τα ρωμαϊκά χαρακτηριστικά στοιχεία που τους επέτρεπαν (συχνά με στρατεύματα τόσο αυτοσχέδια όσο και με στρατιωτικές λύσεις) να κερδίσουν τις πιο αμφίρροπες συγκρούσεις της Δημοκρατίας. Ούτε συνάδει καλά με τον πιο αξιοσημείωτο Ρεπουμπλικάνο ηγέτη της Ρώμης - τον Σκιπίωνα τον Αφρικανό, έναν νεαρό άνδρα που ουσιαστικά εγκλωβίστηκε ως «στρατιωτικό ορφανό» στην κατεχόμενη από τον εχθρό Ισπανία του Δεύτερου Καρχηδονιακού Πολέμου, ο οποίος έσωσε την ιταλική χερσόνησο και τερμάτισε την αποτελεσματική σταδιοδρομία του Αννίβα, χρησιμοποιώντας τον πιο ετερόκλητο συνδυασμό μεθόδων, στρατευμάτων και υφιστάμενων ηγετών που μπορεί κανείς να φανταστεί.

Θα μπορούσαμε να προσδιορίσουμε τον πυρήνα αυτής της επιτυχίας και να εφαρμοστεί σε πολλά διαφορετικά πεδία για τα οποία αναφέρονται οι μελέτες στρατηγικής. Η μελέτη αυτή προτείνει να ακολουθήσει μερικές από τις μεθόδους

αυτοσχεδιασμού και ανάπτυξης του Σκιπίωνα του Αφρικανού μετά τα χρόνια εκπαίδευσης του στην Ισπανία και να αντλήσει στρατηγικά διδάγματα από τον τρόπο με τον οποίο αντιμετώπισε τη μεγαλύτερη πρόκληση, δηλαδή τη λύση για την παρουσία του Αννίβα στην Ιταλία μετά από περισσότερο από μια δεκαετία Γερουσιαστικού (Φαμπιανού) ανταρτοπόλεμου δεν τον είχε οδηγήσει τελικά έξω από τη χερσόνησο. Ο Σκιπίων αντιμετώπισε ένα άβολο στρατιωτικό πρόβλημα με ενεργή αντιπολίτευση μέσα στην κυβέρνησή του, πρόσβαση σε χρήματα και στρατολόγηση μόνο με τους πιο έμμεσους τρόπους και την ανάγκη να εξαλείψει τον Αννίβα (αν ήταν δυνατόν) με τρόπο που να μην προκαλούσε περαιτέρω ζημιά σε δημογραφικά, συναισθηματικά και αγροτικά προβλήματα στην Ιταλία. Δεν σκοπεύω να αφηγηθώ την ιστορία με περιγραφικές λεπτομέρειες, αλλά δίνω αναφορές στην αφήγηση του Λίβιου και του Πολύβιου, όπου αυτός έχει κάτι να προσθέσει. Αντιθέτως, σκοπεύω να ακολουθήσω αυτό που θα μπορούσε να ονομαστεί διαχείριση και στρατηγική ηγεσίας που παρουσίασε ο Σκιπίων καθώς πλησίαζε το τέλος του πολέμου με τον Αννίβα.

Πριν από δεκαετίες, ο Λίντελ Χαρτ, όρισε τη λύση του πρώτα στο *Hasdrubal* και στη συνέχεια στον *Hannibal Barca* ως ένα από τα πρώτα κλασικά της «έμμεσης προσέγγισης», αλλά (αν και αληθινή) η ανάλυσή του θέτει το πραγματικά ενδιαφέρον ερώτημα: πώς ήταν κάποιος, επισφαλώς τοποθετημένος διοικητής και ανεπαρκώς υποστηριζόμενος όπως ο Σκιπίων, ικανός να κάνει τις λίγες τακτικές του επιλογές όσο και από τα εξαιρετικά *ad hoc* στρατεύματα και αξιωματικούς του μια δύναμη ικανή να πραγματοποιήσει μια τολμηρή, έξυπνη επιχείρηση όπως η εισβολή στην Αφρική, την προσέγκυση (μέσω μιας σοκαρισμένης καρχηδονιακής κυβέρνησης) του Αννίβα σε όλη τη Μεσόγειο και την ήττα του Αννίβα - χρησιμοποιώντας κάτι σαν την τακτική του ίδιου του στρατηγού της Μπάρτσα. Χαρακτηριστικά, ο Σκιπίων αναφέρεται (χωρίς λεπτομέρειες) ως παράδειγμα της ικανότητας της Ρώμης υπό οποιεσδήποτε συνθήκες να εργάζεται σε ένα σύστημα που είχε τα ίδια αποτελέσματα τόσο σε αξιωματικούς όσο και σε στρατιώτες ξανά και ξανά στη Μεσόγειο, αυτό που ο Πέντι ονόμασε ρωμαϊκή μηχανή πολέμου.¹

Κατ' αρχάς, πρέπει να ξεκαθαρίσουμε τον ιστορικό φακό από το ψεγάδι που βλέπει όλη τη ρωμαϊκή επιτυχία ως παράδειγμα κάποιας αμετάβλητης, συστηματικής, ρωμαϊκής προσέγγισης ή προσωπικότητας. Μια πολύ παλιά ιστορία, η οποία αφηγείται την πολύ περίεργη και σχεδόν αντιρωμαϊκή προσωπικότητα του Σκιπίωνα, αποτελεί ένα εξαιρετικό σημείο για να ξεκινήσουμε.

Αυτή η ιστορία διηγείται ή υπονοείται από πολλούς αρχαίους συγγραφείς, αλλά ο Αύλος Γέλλιος (ο οποίος έχει, για μια φορά, εξουσία) τη διηγείται καλύτερα. Στον παγωμένο αέρα λίγο πριν την αυγή, σχεδόν κάθε πρωί που βρισκόταν στην πόλη, ο Πούμπλιος Σκιπίωνας μπορούσαν να τον δουν από νωρίς οι άνθρωποι που ξυπνάνε νωρίς το πρωί, να παίρνει το δρόμο του, ντυμένος και σιωπηλός, στους σκοτεινούς, υγρούς δρόμους δίπλα στην Αγορά, ανεβαίνοντας την απότομη ανηφόρα προς την κορυφή του λόφου του Καπιτωλίου. Θα σταματούσε στη βεράντα του ναού του Δία *Optimus Maximus*, χτυπώντας την κεντρική είσοδο με το ραβδί του, καθώς τα σκυλιά της φρουράς κουρνιαάζουν

¹Peddie (2005) και Keppie (1998) ως χαρακτηριστικά παραδείγματα.

ήσυχα γύρω από τα πόδια του. Η *cella Iovis* δεν θα είχε ανοίξει ακόμα, αλλά ο αιετός απασχολημένος με την πρωινή καθαριότητα τον γνώριζε και τον άφησε μέσα. Μόνος του, ο Σκιπίωνας θα έβρισκε μια γωνιά να καθίσει μέχρι να ανοίξει ο ναός, ατενίζοντας την τερακότα φιγούρα του Δία, χαμένος σε περισυλλογή - σαν, λέει ο Γέλλιος, να συμβουλευόταν ιδιαίτερος τον θεό για κρατικές υποθέσεις (Gellius, i, 6).²

Μετά το ξημέρωμα ο ναός άρχισε να γεμίζει με τις επίσημες δουλειές (Gellius VI, i, 1, Fowler, 1911, 240 ff) του και ο Σκιπίωνας θα έφευγε - ήταν ένας πολυάσχολος άνθρωπος. Πίσω του άφησε αρκετή τροφή για σκέψη, γιατί η Ρώμη εξακολουθούσε να θρησκευεται (ιδίως την πολιτική πίστη, στην οποία ήταν αφιερωμένος αυτός ο ναός) με παραδοσιακό, δομημένο, κοινοτικό, σχεδόν οικογενειακό τρόπο. Αυτός ο άνδρας μήπως εστερνίζονταν κάποια ιδιαίτερη ιδιωτική σχέση με τη θεότητα; Ο Σκιπίων δεν το είπε ποτέ, αλλά οι εχθροί του (και ακόμη χειρότερα, μερικές φορές οι φίλοι του) τον κατηγορούσαν γι' αυτό. Ήταν απλά εκκεντρικός ή μη Ρωμαίος; Οι φύλακες του ναού δεν μπορούσαν να απαντήσουν, επισημαίνοντας απλώς ότι τα σκυλιά της φρουράς, που γαύγιζαν στους πάντες, δεν γαύγιζαν ποτέ σ' αυτόν.

Το νόημα αυτής της ιστορίας (υπάρχουν πολλές άλλες παρόμοιες) είναι ότι οι ερωτήσεις σχετικά με το μυαλό του Σκιπίωνα του Αφρικανού είναι ερωτήσεις για έναν μοναχικό και εκκεντρικό, όχι για έναν τυπικό ή παραδοσιακό Ρωμαίο στρατηγό. Έχει επομένως μια ορισμένη χρήσιμη στυπτική ποιότητα - μπορεί, λόγω της ίδιας της γεύσης, να διώξει ένα ή δύο κοπάδια κόκκινης ρέγκας από τα νερά πριν ξεκινήσουμε το ψάρεμα. Επιπλέον, μας θυμίζει ότι ο «μοναχικός και εκκεντρικός» ήταν πάντως πολύ χαρισματικός. Ο Σκιπίων δημιούργησε έναν αστικό μύθο ως τυπικά μοναχικός, ενστικτωδώς αντιπαθής ή ύποπτος. Κατά κάποιο τρόπο, μεταξύ της προσωπικότητάς του και του ηγετικού του τρόπου προσπαθούμε να καταλάβουμε κάποιους ανθρώπους που ήθελαν να τον ακολουθήσουν και τον οποίον προσπάθησαν (εκτός αν η πολιτική τους έκανε αντιπάλους) να κατανοήσουν και να υποστηρίξουν.

Αλλά τι είδους στρατηγούς υποστήριζαν; Οι ιστορικοί έχουν την περίεργη συνήθεια να περιγράφουν τις στρατηγικές προθέσεις του Σκιπίωνα του Αφρικανού κατά την έναρξη της μεγαλύτερης κατάκτησής του, σαν να επρόκειτο για τα πιο απλά πράγματα στον κόσμο. Οι συνήθειες υποδείξεις τους είναι πράγματι απλές.

- Ο Σκιπίωνας σκόπευε μια κλασική καμπάνια των *Clausewitzian juggernaut*, να τερματίσει τη μακροχρόνια ανοησία του Δευτέρου Καρχηδονιακού Πολέμου με την εύρεση του πραγματικού εχθρού σε μεγαλύτερη συγκέντρωση του και τη συντριβή του μια για πάντα (εκτός από το ότι ήταν μια απελπιστική κίνηση, και πήγε πάρα πολύ εύκολα στο

²Οι πηγές εδώ είναι ο *C. Oppius* και ο *Julius Hyginus* (ο τελευταίος είναι ο Βιβλιοθηκονόμος του Αυγούστου). Τόσο ο *Livy* (xxvi, 19) όσο και ο *Polybius* (x, 2) ερμηνεύουν αυτό με διάφορους τρόπους εξορθολογισμού. Ο Πολύβιος είναι ιδιαίτερα ανήσυχος για να κάνει τον *Africanus* έναν κλασικό *Badianesque* χειριστή της θρησκείας, ώστε να μην πάρουν «λάθος» ιδέα οι ευαίσθητοι νεαροί Ρωμαίοι προστατευόμενοι του.

- τέλος).³ Αυτό υποτίθεται ότι κατά κάποια έννοια τον κάνει πιο παραδοσιακό - ίσως ως Ρωμαίο, τουλάχιστον (οικογενειακό) ως Σκιπίωνα.
- Ή, ο Σκιπίων ο Αφρικανός ήταν το μεγάλο αρχέτυπο του παγκόσμιου Ρωμαίου κατακτητή: δεν θα ηρεμούσε ποτέ μέχρι να εξαπλωθεί η Ρώμη γύρω από τη Μεσόγειο (με εξαίρεση ότι η διπλωματία του στον Λίβιο και στις παλαιότερες πηγές φαίνεται παράξενα βραχυπρόθεσμη και προσωπική).⁴ Ο Λίβιος ίσως προτιμούσε αυτό το είδος του Σκιπίωνα και σίγουρα φαίνεται ενοχλημένος από την αποτυχία του να μετατρέψει την προσωπική του πίστη σε αυτοκρατορική πίστη.⁵
  - Ή, ίσως, ήταν απλώς ένας μάλλον γοητευτικός μεγαλομανής, πεινασμένος για την προσωπική δόξα και πλούτο για να κατακτήσει μόνος του τον μεγαλύτερο αντίπαλο της Ρώμης, λες και οι συμβουλές της Γερουσίας (και των περισσότερων μελών της) δεν είχαν καμία σημασία. Ο Φάβιος βεβαίως είχε πείσει τον εαυτό του (και πολλούς άλλους) ότι αυτό ήταν έτσι, και θα τον είχε συλλάβει στη Σικελία -αποτυγχάνοντας σε όλα- ως ένα είδος αλαζονικού, εγωκεντρικού ελληνιστικού τυράννου. (Αλλά, αν ήταν έτσι τα πράγματα, γιατί κανείς που δεν τον μισούσε ήδη, δεν αποκόμισε ποτέ αυτή την εντύπωση από μια συνάντησή μαζί του;).⁶

Αυτό που λείπει από όλες αυτές τις προτάσεις είναι η πραγματική εξήγηση της τακτικής του Σκιπίωνα, ή της επιτυχίας του, όταν έφτασε στην Αφρική. Ο *Thiel*, ο οποίος μελέτησε τον Σκιπίωνα με πραγματικό ενδιαφέρον ως ο πρώτος Ρωμαίος που επιχείρησε να προβάλλει δύναμη χρησιμοποιώντας τη θάλασσα, φαίνεται έτοιμος να παρακάμψει αυτή τη δυσκολία αρνούμενος ότι ο Σκιπίωνας είχε οποιαδήποτε επιτυχία,⁷ αλλά οι περισσότεροι ιστορικοί απέφευγαν μια τόσο ακραία λύση. Με λίγη τύχη και με ένα τέχνασμα ή δύο, μερικοί καλοί νομιδιανοί σύμμαχοι, η μνημειώδης καρχηδονιακή βλακεία και λίγο έντονο ρωμαϊκό θάρρος θεωρούνται γενικά επαρκή συστατικά. Κανένα από αυτά δεν χρειάζεται να είναι πολύ μυστηριώδες. Όλα αυτά - εκτός ίσως από το ένα τέχνασμα ή δύο - βολικά επιτρέπουν στον ιστορικό να ζωγραφίσει μια απλή εικόνα του τελικού κατακτητή του Αννίβα στο χείλος του πιο άγριου στρατιωτικού τζόγου του.

Μάλλον πιο σπάνια, κάποιος έχει προτείνει ότι ο Σκιπίων είχε εκείνη τη στιγμή μια πραγματική στρατηγική φιλοσοφία στο μυαλό, μια αυξανόμενη ικανότητα να μιμείται τον Αννίβα για παράδειγμα (ο *Scullard* ακούγεται έτσι όταν γράφει γρήγορα) ή μια πραγματική καλλιτεχνική μαεστρία της έμμεσης προσέγγισης (πολύ σοβαρή πρόταση του Λίντελ Χαρτ), αλλά τέτοιες θεωρίες

³Όπως υποθέτει συνεχώς ο Develin (1985) (βλ. για παράδειγμα τις στρατηγικές παραδοχές που διέπουν το *Practice of Politics*, σ. 203 κ.ε.). Ο Scullard (1973) μπορεί επίσης κατά κάποιον τρόπο να εκπροσωπεί αυτή τη θέση, η οποία φαίνεται να διέπει την «παρακμή» για την οποία μιλάει στο *Roman Politics*, σ. 75 επ.

⁴Κλασικό παράδειγμα της οποίας θα μπορούσε να είναι η αποστολή του στην αυλή της *Syphax* στο Livy, XXVIII, 17, η οποία ήταν ατομικιστική μέχρι ρομαντισμού, προσωπικά επιτυχημένη και σύντομα ξεπερασμένη.

⁵Αυτή είναι η ανάλυσή του για την εξέγερση του *Indibilis* (Livy, XXIX, 1).

⁶Όπως για παράδειγμα, Hasdrubal Barca, Livy, XXVIII, 18.

⁷Thiel (1946, σ.158 ff). Και, εν πάση περιπτώσει, η μελέτη του *Thiel* είχε ήδη ακολουθήσει την κακή τύχη πολλών ρωμαϊκών αποπειρών αυτού του είδους στον Πρώτο Καρχηδονιακό Πόλεμο.

συνήθως θεωρούνται πολύ έξυπνες για το θέμα.⁸ Μια ιατροδικαστική εξέταση (αν μπορεί κανείς να δανειστεί τη φράση) θα έπρεπε να ξεκινήσει από την ευδιάκριτη του συμπεριφορά. Εν συντομία, θα ήθελα να προτείνω τι πραγματικά γνωρίζουμε για τη στρατηγική στάση του μυαλού του Σκιπίωνα σε αυτό το σημείο της καριέρας του, να το δούμε υπό το φως των όσων δίδαξε στην ομάδα του και μερικά πράγματα που μπορούμε να συμπεράνουμε από αυτά.

Πρώτα απ' όλα, νομίζω ότι γνωρίζουμε, ότι ενώ ο Κορνήλιος Σκιπίων έγινε ο πιο διάσημος πολυπολιτισμικός της Ρώμης, τόσο ως πρεσβευτής και στρατολόγος άλλων πολιτισμών, όσο και ως επικεφαλής του πιο διάσημου διαπολιτισμικού, ακόμη και ανθρωπολογικού «κολεγίου» της Ρώμης, υπήρχε τουλάχιστον κάποια αυθεντική ιμπεριαλιστική παράδοση στην οικογένεια του Σκιπίωνα. Καλό είναι να αναφέρουμε, διότι όχι μόνο είναι ένας γνήσιος (και σχεδόν ο μοναδικός) παραδοσιακός παράγοντας μεταξύ εκείνων που παρατηρούνται να λειτουργούν στην πρόιμη στρατηγική συμπεριφορά του, αλλά και διότι μπορεί να τείνουμε να τον υπερεκτιμήσουμε. Προφανώς ο Σκιπίων δεν ένιωθε ενδοιασμούς για να πολεμήσει τις μάχες της Ρώμης όχι μόνο λίγο μέσα στο εχθρικό έδαφος (που θα ήταν αρκετά παραδοσιακό), αλλά βαθιά μέσα του (που δεν ήταν). Η ξαφνική κίνησή του εναντίον του *Nova Cartago* (κατά τη διάρκεια της οποίας η θάλασσα παρείχε τη μόνη ασφαλή γραμμή ανεφοδιασμού του, και μάλιστα πολύ μέσα στην «επιδρομική σκιά» της καρχηδονιακής βαλεαρίσιας μοίρας) το δείχνει καλά. Η τολμηρή έρευνά του εναντίον του *Gades* στην ακτή του Ατλαντικού, αν και δεν μπορούσε να πιεστεί, το κάνει ακόμα καλύτερα. Ήταν όμως ο Σκιπίωνας ο Αφρικανός αληθινός ιμπεριαλιστής των Σκιπίων;

Δεν αμφιβάλω για την περιγραφή του *Scullard* για την Αιμιλίο-Σκιπιονική παράταξη στη ρωμαϊκή πολιτική ως ομάδα προοδευτικών ιμπεριαλιστών. Είναι μια φυσική και πειστική εξήγηση των Μασιλιώτικων δεσμών τους καθώς και του ενδιαφέροντός τους για τους Έλληνες ανθρωπολόγους, ιστορικούς και γεωγράφους. Η οικογενειακή παράδοση είχε γίνει, σύμφωνα με τα λόγια του *Scullard*, «ότι μια αμιγώς ιταλική πολιτική ήταν ξεπερασμένη και ότι η Ρώμη έπρεπε να γίνει μια Μεσογειακή Δύναμη» (*Scullard*, ό.π., σ. 76). Αυτό καθιστά ευκολότερη την κατανόηση της πρόθεσής τους, χρησιμοποιώντας την πολιτική τους επιρροή τον πρώτο χρόνο του πολέμου, να υπερασπιστούν τη Ρώμη με μια έννοια εμπροσθοβαρή (που ήταν παραδοσιακή), αλλά να το κάνουν τοποθετούμενοι έτσι ώστε να απειλούν τη δυτική Γαλατία ή την Ισπανία και ίσως την Αφρική.⁹

Ο Σκιπίωνας θα έμαθε έτσι καθώς μεγάλωνε την τάση να σκέφτεται με όρους μιας «μεγαλύτερης Ρώμης» που θα περιλάμβανε μεγάλο μέρος τουλάχιστον της δυτικής Μεσογείου. Δεν είμαι σίγουρος πόσο αυτό μας λέει κάτι για αυτόν προσωπικά. Σε σύγκριση με τους μεγάλους ιμπεριαλιστές της οικογένειάς του

⁸Σύγχρονες βιογραφίες του Σκιπίωνα Αφρικανού, όπως για παράδειγμα η μεταγενέστερη μελέτη του *Scullard* για τον *Scipio* (1970), θα μπορούσαν ακόμη να γραφτούν χωρίς καμία αναφορά στα πολύ σημαντικά γραπτά του Λίντελ Χαρτ για το θέμα. Συμμορφώθηκα σε μεγάλο βαθμό με αυτή την παράξενη συνήθεια για να αποφύγω την εμφάνιση ότι απλώς αναβιώνω ένα δόγμα «έμμεσης προσέγγισης», ενώ ο στόχος μου βρίσκεται αλλού, αλλά το απλούστερο μέρος για να βρει κανείς τη συνολική του προσέγγιση είναι στο εγχειρίδιο επισκόπησης *Strategy*, σσ. 19-23.

⁹Η «αφρικανική απειλή» διοικούνταν στην πραγματικότητα από τον *T. Sempronius Longus*, ο οποίος αργότερα κατάφερε να αρπάξει τον έλεγχο της καταστροφής στην *Trebbia*.

(σκέφτεται κανείς τον *Scipio Aemilianus*, ίσως και τον *Scipio Asina*, τον *Aemilius Paullus* και τον ίδιο του τον πατέρα) φαίνεται να ενδιαφέρθηκε πολύ λίγο για την εδραίωση των κατακτήσεών του. Οι τοπικοί πρίγκιπες τόσο στην Ισπανία όσο και στην Αφρική αφέθηκαν σχεδόν εντελώς ανεξάρτητοι σύμφωνα με τα συνήθη πρότυπα της ρωμαϊκής πελατειακής βασιλείας και δεσμεύτηκαν μαζί του με δεσμούς που ήταν εξαιρετικά προσωπικοί. Αυτή είναι ασφαλώς η ερμηνεία του Λίβιου και βρίσκεται πίσω από τη ρητή κριτική που ασκεί στον Σκιπίωνα όταν ασχολείται με την εξέγερση του Ιντιμίλη (Livy 1965, XXVIII, 23-33).

Κατά συνέπεια, αν και γνωρίζουμε ότι ο πατέρας του Σκιπίωνα είχε κάποιο είδος σχεδίου για την Αφρική το 218 π.Χ. (πριν εξαφανιστεί από το ρωμαϊκό ραντάρ και αφήσει ορφανά τα στρατεύματά του) και ότι οι δυο τους, όσο κοντά και αν ήταν, βρίσκονταν μαζί σε εκστρατεία στο βορρά πολύ νωρίς στον πόλεμο, δεν γνωρίζουμε ότι τα σχέδια του πατέρα είχαν μεγάλη επίδραση στις ιδέες του γιου. Ο Λίβιος, ο οποίος ήξερε αρκετά για τις έμμεσες στρατηγικές για να χρησιμοποιήσει τη σωστή γλώσσα όταν χρειαζόταν,¹⁰ μιλά για την αφρικανική δύναμη στην αρχή του πολέμου μόνο σαν να επρόκειτο για μια ομάδα επιδρομών ή για ένα είδος στρατηγικής απειλής (Livy 1965, XXI, 17). Μας μένουν λοιπόν τα μη παραδοσιακά πράγματα που γνωρίζουμε για τον Σκιπίωνα.

Το πρώτο από αυτά πρέπει προφανώς να είναι το νέο πρότυπο στρατού. Αυτό είναι ένα αντικείμενο (ήταν ένα αντικείμενο σε όλη τη στρατιωτική ιστορία) που δεν το στρατολογεί κανείς, ούτε το συγκεντρώνει, αλλά διδάσκεται.¹¹ Ο Σκιπίωνας είχε αναπτύξει στην Ισπανία με σχεδιασμό και επαναλαμβανόμενα πειράματα μια νέα τακτική συμπεριφορά και πειθαρχία για τις ρωμαϊκές λεγεώνες και τους βοηθούς του, που μπορούσε να χρησιμοποιήσει με εξαιρετικά μη παραδοσιακούς τρόπους. Ο *Emilio Gabba* επισημαίνει ότι αυτό το πεζικό είχε ήδη χάσει μέρος της παλιάς εθμικά συνδεδεμένης ταξικής δομής του λόγω της μείωσης των οικονομικών προϋποθέσεων για τη στρατιωτική θητεία (Gabba, 1976, σ. 5). Οι δεσμοί του με το «κληρονομημένο σύμπλεγμα» των παλαιών εθμικών θρησκευτικοστρατιωτικών μεθόδων πολέμου είχαν αρχίσει να αποδυναμώνονται, και ο Σκιπίωνας το ενίσχυσε αυτό με τη συνεχή προσωπική του φροντίδα. Στο *Cartago Nova*, όπου η απαραίτητη «αχίλλειος πτέρνα» της άμυνας της πόλης ήταν μια προσέγγιση σε μια πολύ ρηχή αλλά φαινομενικά πλημμυρισμένη παλίρροια (ένας ελιγμός τρεξίματος μια παλαιού τύπου ρωμαϊκή μονάδα ποδιών πιθανότατα δεν θα είχε κάνει ποτέ), ο Σκιπίωνας ανίχνευσε ο ίδιος την παράξενη διαδρομή μέσα στο νερό που ήταν απαραίτητη για την περιέργη γωνία επίθεσης και αφού το «τρέξιμο» πέτυχε, έδωσε μεγάλη προσωπική προσοχή στους αξιωματικούς και τους υπαξιωματικούς που την οδήγησαν. Στο *Baecula* και στην *Ilipa* (ένα τέλειο παράδειγμα θα ήταν οι πολύ περίεργες, ορεινής διαδρομής, κινήσεις «διπλής απόρριψης περιβολής» στην *Ilipa*) ο Σκιπίωνας εξασκήθηκε και οδήγησε ο ίδιος μία από τις κινήσεις, αλλά στη συνέχεια έδωσε προσωπικά τα εύσημα στους αξιωματικούς της μονάδας και τους υπαξιωματικούς.

¹⁰ Δες τις ομιλίες υπέρ και κατά του Σκιπίωνα και του Φάβιου Μάξιμου, όπως τις συνέθεσε ο Livy (1965, XXVIII, 40-45).

¹¹ Το παράδειγμα του *Marius* εδώ θα έλεγε, αλλά θα απαιτούσε μια μελέτη από μόνη της.

Ο Σκιπίων αναιρούσε συνειδητά στα πεδία πρακτικής και μάχης μεγάλο μέρος της τυπικής ρωμαϊκής τεχνικής του πολέμου με το πεζικό που έφεραν μαζί τους οι γεωργοί της Ιταλίας στις λεγεώνες τους και την οποία έμαθαν στην εκπαίδευση. Στο *Baecula* και στην *Pira* μπόρεσε να δοκιμάσει τις κινήσεις, που αναφέρθηκαν παραπάνω, επειδή είχε μεταμορφώσει τις μονάδες του πεζικού σε περισσότερες από μια κινητή δύναμη από το σπαθί και ασπίδα (και αυτό μπορεί να ευθύνεται για τη δυσαρέσκεια που αντιμετώπισε από τη διοίκηση και τους παραδοσιακούς και στρατιωτικούς γραφειοκράτες της Ρωμαϊκής Συγκλήτου).¹² Είχε, σε τελική ανάλυση, «Ισπανούς» (Γαλικιανούς) Κέλτες για να συνεργαστεί (μαζί με ένα στέλεχος υπαξιωματικών από τους χαμένους λεγεωνάριους που έμειναν ορφανοί στην κελτική Ισπανία όταν πέθανε ο πατέρας του) - δίδαξε κάπως ρωμαϊκές, κάπως τοπικιστικές, εκδοχές αυτών, που οι άνδρες που εντάχθηκαν σε αυτόν, ήξεραν ήδη, εν μέρει, να κάνουν.

Με τον ίδιο τρόπο, το ελαφρύ πεζικό του μεταβαλλόταν από τους παραδοσιακούς ενοχλητικούς ανιχνευτές (ό,τι καλύτερο μπορούσε να κάνει το παραδοσιακό ρωμαιοϊταλικό άλογο της χερσονήσου, αν αυτό ήταν δυνατό) σε μια δύναμη ικανή να καθηλώσει έναν ανώτερο αντίπαλο στιγμιαία στη θέση του, ενώ οι άλλες μονάδες έκαναν ελιγμούς, αλλά στη συνέχεια ο χρόνος του στην Ισπανία του έδωσε πρόσβαση στο νέο κελτικό ιππικό της Γαλικίας, Ιβηρικής και -ίσως το καλύτερο από όλα- των φυλών της Βόρειας Αφρικής, και καθένα από αυτά είχε έναν νέο συνδυασμό σύνθετων δεξιοτήτων που το ιταλικό ή το ελληνικό ιππικό δεν είχε (τουλάχιστον όχι δυτικά του κόσμου του Αλεξάνδρου).¹³ Το ιππικό του μάθαινε να διατηρείται σε ισορροπία και να ελέγχει, να ενεργεί (μερικές φορές σε πολλά στάδια) ως μέρος ενός συνολικού τακτικού σχεδίου, αντί απλώς να βρυχάται προς τη δική του νίκη σε αυτό που συνήθως αποκαλείται «η δράση του ιππικού».¹⁴

¹²Livy, XXVII, 17-20, και XXVIII, 12-16 (όπου ο Λίβιος αποκαλεί την Ίλιπα «Σύλπια»). Πρβλ. την ομολογουμένως νεανική και υπερβολικά ενθουσιώδη, αλλά οξυδερκή επισκόπηση του Λίντελ Χαρτ (1994), γ. 6, όπου ασχολείται με τη συνολική χρήση του μεταβαλλόμενου πεζικού του Σκιπίωνα στην Ισπανία. Βλ. επίσης σ. 8 εδώ, σημειώσεις 1 και 2.

¹³Livy, XXVII, 18 κ. ε. και XXVIII, 13 κ. ε. Ο Scullard το γνωρίζει αυτό, όπως για παράδειγμα στην ιστορία του ρωμαϊκού κόσμου 753 έως 146 π.χ. (1995), σ. 227 κ. ε. και όμως αποτυγχάνει να βγάλει το σαφές συμπέρασμα καθώς φαίνεται να έχει κατά νου τη συνήθη και σταδιακή Σκιπιονική «απομίμηση» του *Hannibal*. Βλ. το πρώιμο βιβλίο του Scipio Africanus (1930), σ. 285 κ. ε.

¹⁴*Idem*. Είναι «κοινός» της αρχαίας στρατιωτικής συμπεριφοράς ότι το ιππικό πριν από τον πλήρως ανεπτυγμένο ρωμαϊκό αυτοκρατορικό στρατό είναι είτε αριστοκρατικό είτε ξεχωριστή (μισθοφόρος) εθνοτική ομάδα που υπάρχει στη μάχη μόνο για να πολεμήσει άλλο ιππικό και μετά για να εφορμήσει στο αντίπαλο στρατόπεδο (αν παραμένουν ανέπαφα) πριν τελειώσει η υπόλοιπη μάχη. Οι *Scipios* δεν ακολουθούν αυτό το πρότυπο, και αντ' αυτού διδάχτηκαν να υποστηρίζουν (και στην πράξη να υποστηρίζουν) τους τακτικούς στόχους μιας συγκεκριμένης σύγκρουσης. Το Γαλικιανό Κελτικό ιππικό του και το βορειοαφρικανικό ιππικό του είχαν υψηλά κίνητρα (περιμένανε την ιθαγένεια), ειδικευμένους νεοφερμένους που έφεραν ρευστή ικανότητα στη διδασκαλία - και τον περίεργο τρόπο στρατολόγησης ιππικού για το αφρικανικό παιχνίδι στη Σικελία (απειλώντας να στρατολογήσει τον πρώτο γιο και το καλύτερο άλογο του κάθε αγρότη της Σικελίας, στη συνέχεια «μαλακώνοντας» και παίρνοντας αντ' αυτού τον καλύτερο αγρότη και τα καλύτερα 2-4 άλογα από κάθε μεγαλύτερο αγρόκτημα) του επέτρεψε να δίδαξει ξανά νέες τακτικές σε μια καλύτερη ομάδα μαθητών. Οι συνέπειες αυτού για τη δράση του ιππικού στη μάχη του Ζάμα συχνά δεν αναφέρονται.

Η αδυναμία σε όλα αυτά για την ευρύτερη στρατηγική του είναι το απλό γεγονός ότι δεν μπορούσε εύκολα να πάρει αυτά τα στρατεύματα μαζί του. Αν η Ισπανία μπορούσε τελικά να κατακτηθεί μόνο με τέτοιες ευέλικτες δυνάμεις, θα έπρεπε να κρατηθεί από αυτές, και ο Σκιπίωνας είχε άλλα σχέδια για τον συνολικό πόλεμο. Κάτι από έναν πυρήνα ή ένα στέλεχος που επιλέγεται από τους στρατιωτικούς τριβούνους θα μπορούσε να έρθει μαζί του στη συνοδεία του - η συνοδεία των 14.432 λιβρών αργύρου θα μπορούσε να δικαιολογήσει ότι έφερε λίγους περισσότερους από τον συνηθισμένο αριθμό αξιωματικών (ειδικά αν κάποιο από αυτά επρόκειτο να χρησιμοποιηθεί για την αύξηση του στρατού διάσωσης της Ρώμης, ενός στρατού που η Σύγκλητος θα αρνιόταν να χρηματοδοτήσει).¹⁵ Παρ' όλα αυτά, έπρεπε γενικά να κάνει ένα φρέσκο ξεκίνημα στην Ιταλία, καθώς προετοιμαζόταν για την επέλαση προς την Καρχηδόνα.

Τι θα μπορούσε να κάνει τότε; Η δουλειά του να διδάσκει μια περίεργη Σκιπιακή εκδοχή, και μια ελαφρώς «ρωμαϊκή» εκδοχή, για αυτό για το οποίο οι πόροι του είχαν ήδη κάποια υποψία για δεξιότητες, ήταν τώρα να το κάνει ξανά από την αρχή. Οι όποιες λεγεώνες που συγκεντρώθηκαν με τη συνήθη μέθοδο στη Ρώμη για το «σχέδιο Αφρική» θα έχουν λάβει την παραδοσιακή (αν και ταχεία) ρωμαϊκή εκπαίδευση των κληρωτών. Επίσης, από τη σκοπιά του Σκιπίωνα, θα είχαν υποβληθεί σε έναν άβολο Συγκλητικό (και πολιτικά εχθρικό) έλεγχο, ενώ εκείνος τους εκπαίδευε εκ νέου με τις δικές του αντισυμβατικές μεθόδους. Τα μεταγενέστερα παράπονα του *Fabius* ότι είχε «όλες τις ιδιότητες που αναπόφευκτα οδηγούν στην απώλεια της στρατιωτικής πειθαρχίας», ότι «σαν κάποιος ξένος δεσπότης [φερόταν] στους στρατιώτες του εναλλάξ με παράλογη επιείκεια και ακραία κτηνωδία» (Livy, 1965, XXIX, 19), ότι αυτός και το επιτελείο του ήταν αντιρωμαίοι και σπαταλούσαν τον χρόνο τους «με βιβλία και σωματική άσκηση» (Livy, 1965, XXIX, 19) - όλα αυτά θα μπορούσαν να είναι πολύ πιο επικίνδυνα στα πεδία εκπαίδευσης έξω από τη Ρώμη απ' ό,τι θα ήταν στη Σικελία. Τέλος, αν και θα επανέλθω στο θέμα αργότερα, αξίζει να σημειωθεί ότι από όλες τις διαθέσιμες λεγεώνες στο πεδίο, οι δύο «λεγεώνες των Καννών» στη Σικελία είχαν μακράν τα λιγότερα να ξεμάθουν και μακράν τη λιγότερη υπερηφάνεια για την παράδοση των μονάδων τους που θα τους εμπόδιζε να την ξεμάθουν. Ο Σκιπίωνας μπορεί πράγματι να βρήκε ελκυστική την προοπτική να συγκροτήσει τη δύναμή του γύρω από τέτοια στρατεύματα.

Αυτό που είναι ενδιαφέρον σχετικά με την πιθανότητα αυτή είναι το περίεργο γεγονός ότι ο Σκιπίωνας, που κατακλύζεται έντονα από πολιτικές διαμάχες για να πάρει την κατάλληλη αυτοκρατορία για την αφρικανική εισβολή του, φαίνεται στον Λίβιο όσο και στον Πολύβιο, να ήταν αρκετά ικανοποιημένος, όταν η Γερουσία του έδωσε αυτές τις λεγεώνες και σχεδόν τίποτα άλλο για να κάνει το χτύπημά του ενάντια στην περιοχή της Καρχηδόνας. Η διατύπωση (ακόμα και στα αγγλικά) είναι ενδιαφέρουσα:

«Ο Σκιπίωνας δεν είχε πείσει για άδεια (η οποία δεν του δόθηκε ποτέ) να συγκεντρώσει νέα στρατεύματα- είχε όμως τη συγκατάθεση της Συγκλήτου να πάρει εθελοντές και, επειδή είχε επιμείνει ότι ο στόλος [sic.] δεν θα κόστιζε τίποτα στη

¹⁵Και θα μπορούσε στην πραγματικότητα να υποδηλώνει την πρόθεση να δημιουργηθούν δυνατότητες προσλήψεων από την αρχή.

χώρα, να λάβει οποιεσδήποτε συνεισφορές προσφέρονταν από τις συμμαχικές κοινότητες για την κατασκευή νέων πλοίων» (Livy, 1965, XXVIII, 45).

Αυτή η τελευταία ρήτρα μας φέρνει στο θέμα των πλοίων - περίπου τριάντα επιτράπηκε να φύγουν από τη Ρώμη με τον Σκιπίωνα και ίσως άλλα είκοσι στη Σικελία. Τόσο ο *Tarn* όσο και ο *Thiel* (ο τελευταίος σε έναν καταϊγισμό δύσπιστης ρητορικής) έχουν καταβάλει μεγάλες προσπάθειες για να επιβεβαιώσουν μια τόσο πενιχρή χειρονομία θαλάσσιας υποστήριξης για αυτό που συνήθως θεωρείται ως ρωμαϊκή κίνηση κατά της Καρχηδόνας, όταν η πραγματική δύναμη του ρωμαϊκού ναυτικού - χρησιμοποιήσιμα σκαριά στο νερό, που επί του παρόντος διατηρούνται στην ή κοντά στην Κεντρική Ιταλία - πρέπει να ήταν κάτι της τάξης των 200 (*Thiel*, σσ. 145-148). Ωστόσο, ο *Livy* φαίνεται να προτείνει ότι ο Σκιπίωνας (ο διοικητής που συντόνιζε τις χερσαίες και θαλάσσιες δυνάμεις τόσο ασυνήθιστα στις ισπανικές εκστρατείες) δεν ήταν διατεθειμένος να πιάσει το σημείο. Τα λίγα πλοία που πήρε από μάλλον αναξιόπιστους συμμάχους στην Ετρούρια ήταν κατασκευασμένα από ξύλο τόσο πράσινο που αναγκάστηκε να τα παρατήρει κατά την άφιξή τους στη Σικελία (Livy, 1965, XXIX, 1). Υπήρχε και πάλι ένα κρυφό πλεονέκτημα: δεν χρειαζόταν να δεχτεί κανέναν πολιτικά διορισμένο ναυτικό διοικητή για να τους απορρίψει, και μπορούσε να συνεχίσει να βασίζεται σε μερικούς καπετάνιους που είχαν μάθει να λειτουργούν μαζί του στην Ισπανία, κυρίως στον Λαέλιο.

Είχε στην πραγματικότητα μια εμπειρία εκμάθησης στη δουλειά για τον Λαέλιο και τα λίγα αξιόλογα πολεμικά πλοία που ήταν διαθέσιμα: η οποία φαίνεται ότι προκάλεσε άσκοπη σύγχυση στον *Thiel* και σε πολλούς άλλους ιστορικούς της εκστρατείας.¹⁶ Ο χώρος είναι περιορισμένος σε αυτή τη μελέτη, αλλά το θέμα ήταν απλό και είναι κρίσιμο για την παρουσίαση μας. Ο Λαέλιος, ο οποίος φαίνεται να λειτουργούσε πάντα υπό στενές οδηγίες του Σκιπίωνα (και ο οποίος ήταν ο κύριος εκφραστής από πρώτο χέρι της τακτικής του στην εποχή του Πολύβιου (Polybius, X, 3) αποβίβασε τους πεζοναύτες του σε ασφαλή απόσταση από την Καρχηδόνα και έκανε μερικές γρήγορες και θορυβώδεις λεηλασίες. Η Καρχηδόνα, η οποία φυσικά είχε λάβει προειδοποίηση ότι ο Σκιπίωνας είχε αρχίσει να οργανώνει μια εισβολή, έπεσε όπως ήταν αναμενόμενο σε πανικό, στρατολόγησε στρατεύματα, ενίσχυσε την άμυνά της και εξόπλισε τα πλοία του εσωτερικού της στόλου (Livy, 1965, XXIX, 3). Ο Λαέλιος δεν είχε φυσικά καμία πρόθεση να μείνει για να αντιμετωπίσει αυτές τις άμυνες- ήξερε πλέον αυτό που είχε έρθει να μάθει, και αυτός και οι καπετάνιοι των πλοίων του είχαν από πρώτο χέρι την εμπειρία του πώς ήταν να αυτοσχεδιάζεις στο νέο περιβάλλον. Μετά από μια γρήγορη προγραμματισμένη διάσκεψη με τον αρχηγό της ηπειρωτικής Αφρικής Μασίνισσα - ο Σκιπίωνας φαίνεται ότι δεν άφησε ποτέ ακάλυπτη οποιαδήποτε βάση σκόπευε να καλύψει - ο Λαέλιος έπλευσε πίσω στη Σικελία, κουβαλώντας λάφυρα και επιτόπιες ναυτικές πληροφορίες για την Καρχηδόνα που οποιεσδήποτε Ρωμαίος θα μπορούσε ποτέ να συλλέξει για όλη τη διάρκεια του Δεύτερου Πουνικού Πολέμου.

¹⁶(Livy, 1965, XXIX, 3 4). *Thiel*, ό.π., σ. 149. Βλ. επίσης Scullard (1930, σ. 169) και De Sanctis, 1923, III, ii, σ. 513).

Η κατανόηση αυτού του είδους του τεχνάσματος του Σκιπίωνα είναι απαραίτητη αν σκοπεύουμε ποτέ να ξετυλίξουμε με ακρίβεια το νήμα των πιο χαρακτηριστικών νικών του από το θάρρος και τη συνήθη παραδοσιακή ικανότητα των Ρωμαίων συγχρόνων του. «Ο Σκιπίωνας», έγραψε ο Πολύβιος από τις συνομιλίες του με τον ηλικιωμένο Λαέλιο για την ισπανική εκστρατεία, «ευθύς εξ αρχής και ενώ βρισκόταν ακόμη στη Ρώμη, είχε κάνει λεπτομερείς έρευνες. ... Το αποτέλεσμα ήταν ότι δεν τον βάραινε ... ούτε ο φόβος των Καρχηδονίων ούτε το γενικό αίσθημα αποτροπιασμού. ... Μόλις έφτασε στην Ισπανία, άρχισε να ρωτάει τους πάντες και να διερευνά όλες τις πηγές πληροφοριών» (Polybius, X, 7). Ο Σκιπίωνας, όπως και ο Αννίβας, είχε μάθει να σκέφτεται τη στρατηγική με όρους καλά απεικονισμένου εδάφους και να θεωρεί τον ελιγμό των στρατών του και του εχθρού του μέσα σε αυτό το έδαφος ως ζήτημα ισορροπίας. Καθώς εκπαιδευε τώρα τις «λεγεώνες της Κανναίας» (μια ατιμασμένη μονάδα περισσότερο από έτοιμη να μάθει ένα νέο τρόπο μάχης αν αυτό μπορούσε να θεραπεύσει την ατίμωσή της) και μια ποικιλία πιστών εθελοντών στις δικές του μεθόδους τακτικής ισορροπίας, έκανε μια σοβαρή (και επιτυχημένη) κίνηση για να συγκεντρώσει ακριβή γνώση σχετικά με το μελλοντικό έδαφος και την ισορροπία των εχθρών του.

Έχει γίνει πολύς λόγος για το ότι ο Σκιπίωνας έμαθε τις τακτικές που χρησιμοποιούσε ο Αννίβας στην ακμή του και τις έστρεψε εναντίον του στο τέλος του πολέμου,¹⁷ αλλά οι ομοιότητες μπορεί να είναι στην καλύτερη περίπτωση ισχνές και μάλλον παρεξηγήθηκαν. Το μυαλό του Σκιπίωνα είχε αρχίσει να λειτουργεί στο ίδιο ευρύ στρατηγικό επίπεδο με εκείνο του Αννίβα (με ανάλογη, αν και μάλλον διαφορετική, ιδιοφυΐα προσέγγισης) και να χρησιμοποιεί τις ίδιες στρατηγικές βάσεις. Ο Σκιπίωνας σκόπευε να δώσει τη μάχη μόνο σε μια ισορροπία της επιλογής του, και είχε πλέον τα εργαλεία, τους μαθητές και τις πληροφορίες που ήταν απαραίτητες για να το πράξει.

Έριξε μια καλή, μακρά, διδακτική «ματιά» και επιβεβαίωσε την ετοιμότητα αυτών των εργαλείων με μια «δοκιμαστική εκτέλεση» στην αιχμάλωτη ελληνοϊταλική πόλη Λοκρή, και κατά τη διαδικασία της νίκης σχεδόν ακύρωσε ολόκληρο το σχέδιό του. Ο Πλεμίνιος, ο διοικητής κάποιων τοπικών ρωμαϊκών δυνάμεων με τις οποίες αναγκάστηκε να συντονιστεί, βγήκε εκτός ελέγχου.¹⁸ Οι εχθροί του στη Σύγκλητο τον κατηγορήσαν αμέσως τόσο για ανικανότητα, όσο και - η πολιτική δεν αργεί ποτέ να δοκιμάσει κάτι «και με τους δύο τρόπους», ακόμη και όταν τα δύο αντιφάσκουν - ότι σχεδίαζε να δημιουργήσει για τον εαυτό του μια ισχυρή βάση στην Ιταλία. Η στρατηγική ισορροπία μπορεί να

¹⁷Η φράση που χρησιμοποιείται τόσο συχνά από τον Scullard και πολλούς στρατιωτικούς αναλυτές, για παράδειγμα - «να μάθουμε το μάθημα της *Cannae*» - είναι σωστή όσο πάει, προφανής, και χάνει εντελώς το νόημα.

¹⁸(Livy, 1965, XXIX, 9-10). Οι φιλορωμαίοι ντόπιοι είχαν να τα βάλουν με άλλους ντόπιους που θεωρούνταν συνεργάτες του Αννίβα και άρχισαν να επιτίθενται σε μη μαχητές εκτός σχεδίου για να ξεκαθαρίσουν τους λογαριασμούς τους. Στην πραγματικότητα ήταν η άρνησή του να επιτρέψει τέτοιου είδους ενέργειες, ακόμη και σε περίπτωση νίκης, που χρησιμοποίησε η Σύγκλητος για να κηρύξει άκυρους τους επεικέις όρους παράδοσης του Σκιπίωνα για την Καρχηδόνα μετά τη νίκη στη Ζάμα, αν και η πολιτική που εμπλέκεται υποδηλώνει ότι θα έβρισκαν δικαιολογία για να το κάνουν ακόμη και αν ο Σκιπίωνας ήταν πιο σκληρός.

καταστραφεί εξίσου εύκολα από τους συμμάχους ενός ατόμου όσο και από έναν εχθρό.

Ευτυχώς ο Σκιπίωνας είχε ήδη προβλέψει τουλάχιστον τη συγκλητική παρέμβαση ως κίνδυνο αυτού του είδους και είχε έτοιμο έναν συγγενή του (τον Πομπόνιο Μάθο) ως πραιτόρα να «ερευνήσει» και να τον απαλλάξει από κάθε νομικό πρόβλημα. Είχε επίσης χρησιμοποιήσει τη νέα αναζωπύρωση της πολιτικής δημοτικότητας του κόμματος των Αιμιλιανών-Σκιπίων στη Ρώμη για να αποτρέψει παρεμβάσεις από άλλες πλευρές. Ένας συγκλητικός σύμμαχος, ο Π. Σεμπρόνιος Τουντιάνος, είχε μόλις συνάψει μια βιαστική ειρήνη με τον Φίλιππο της Μακεδονίας, η οποία αναμενόταν ότι θα διαρκούσε για ένα ή δύο χρόνια (Livy, 1965, XXIX, 17-22). Όλη αυτή η προσπάθεια ήταν όχι μόνο για να φτάσει στην Αφρική με την ιδέα του και μια νέα, πρακτικά διδαγμένη ομάδα άθικτη, αλλά και για να κερδίσει χρόνο για μια πρακτική «βολή».

Το εύρος των αυτοσχεδιαστικών τακτικών του Σκιπίωνα και η κατανόηση των λιγότερο στρατιωτικών προκλήσεων που αντιμετώπιζε είναι ενδιαφέροντα εδώ. Τις ολοένα και πιο βίαιες εναλλαγές των διαθέσεων στο λαϊκό θρησκευτικό φρόνημα της πρωτεύουσας (η Ρώμη ως θρησκευτική εστία) τις εκτρέπει, για λίγο τουλάχιστον, ενορχηστρώνοντας την άφιξη μιας νέας θεότητας (της *Magna Mater Idaea* του *Pessinus*), της οποίας οι καλές υπηρεσίες για τον τερματισμό του πολέμου βασίζονταν βολικά (από έναν αναφερόμενο δελφικό χρησμό) στο να τραβήξει κάποιος τον Αννίβα έξω από την Ιταλία (Scullard, 1973, σ. 77).

Ο Σκιπίωνας, όπως και ο Αννίβας, είχε δημιουργήσει μια κατάσταση στην οποία μπορούσε τουλάχιστον προσωρινά να λειτουργήσει από μια ισορροπημένη στάση (ή, δηλαδή, από μια στάση στην οποία ήταν δυνατές πολλαπλές, δημιουργικές, αντιδραστικές επιλογές), και με μια ομάδα που μπορούσε να διαχειριστεί την αβεβαιότητα και την επιπλέον ενέργεια που απαιτούσε το να μην κάνει απλώς κάτι με τον γνωστό τρόπο.

Σε αντίθεση με τον Αννίβα, φαίνεται ότι είχε κάποια ιδέα ότι μια τέτοια ισορροπία δεν μπορεί να διατηρηθεί σε ένα μέρος για πολύ καιρό, οπότε οι δημιουργικές λύσεις δοκιμάστηκαν γρήγορα ή, τη στιγμή που έμειναν στάσιμες, μετακινήθηκε και επέλεξε μια αντίδραση σε ένα νέο περιβάλλον. Στην Ισπανία ο Σκιπίωνας είχε πιέσει γρήγορα τις πολιορκίες του ή τις είχε εγκαταλείψει¹⁹ - στην Αφρική θα έκανε το ίδιο - είναι άλλωστε ο χειμώνας της προσποίησης και του ψυχολογικού ελιγμού πίσω από τις γραμμές του *Castra Cornelia* που μοιάζουν με τις γραμμές του «*Torres Vedras*» και ακολουθούνται από ένα ξαφνικό χτύπημα, και όχι από τη σύντομη πολιορκία της Ουτίκας, που αντιπροσωπεύουν την τυπική τακτική του σε μια στατική κατάσταση.²⁰ Ο Σκιπίωνας, όταν αντιμετώπιζε ένα

¹⁹Το κλασικό παράδειγμα είναι το *Nova Cartago*, Polybius, X, 10 ff.

²⁰Πρβλ. τη σύντομη αλλά ασυνήθιστα κατατοπιστική ανάλυση στο Liddel Hart (1967, σσ. 30-31). Έχω συμπεριλάβει [πινακίδα 1], για ό,τι αξίζει, έναν χάρτη αυτού του εδάφους όπως φαινόταν πριν από την προσάμμιση της ακτής γύρω από την *Utica* από τον ποταμό *Mejerda* κατά την τελευταία χιλιετία. Αυτό και μια παρεξήγηση της περιγραφής στο Caesar, *Civil Wars*, II, 24 (η οποία μπορεί και η ίδια να είναι σοβαρά λανθασμένη για παρόμοιους λόγους) μπορεί να έχουν μπερδέψει επί μακρόν τις συζητήσεις που περιστρέφονται γύρω από τη χειμερινή εκστρατεία του «*Castra Cornelia*». Ο *Scullard*, για παράδειγμα, δεν είναι δυνατόν να έχει προσδιορίσει σωστά την τοποθεσία είτε ως προς το αναγκαίο μέγεθός της, είτε ως προς την αμυντικότητα της, είτε ως προς την απόσταση (που δίνεται στον Λίβιο ως έξι ή περισσότερα μίλια) από τα στρατόπεδα του Σύφαξ

εμπόδιο, δημιουργούσε κίνηση. Η απόσταση που έδωσε στον εαυτό του από τα τείχη της Καρχηδόνας επέτρεψε τη ρευστή και δημιουργική αντίδραση. Η διδασκαλία της τακτικής του πριν οι δυνάμεις του εγκαταλείψουν την Ιταλία κατέστησε δυνατή αυτή τη δημιουργική ρευστότητα.

Φτάσαμε, ωστόσο, στα πρόθυρα του πραγματικού απόπλου προς την Αφρική - αθόρυβα, γρήγορα, καλά οργανωμένα αλλά υπό την κάλυψη αυτής ακριβώς της καταγίδας και της ομίχλης που οι απλοί Ρωμαίοι ναυτικοί διοικητές είχαν αρχίσει να φοβούνται και να αποφεύγουν - προς την πραγματική αφρικανική απόβαση που βρίσκεται εκτός του πεδίου της παρούσας μελέτης μας (ή μάλλον, πίσω από αυτό - ο Λίβιος και ο Πολύβιος, ιδιαίτερα ο Λίβιος, είναι εξαιρετικοί αφηγητές εδώ, και το βιβλίο του Λίντελ Χαρτ «Σκιπίωνας ο Αφρικανός», ένα σπουδαίο πρώτο βιβλίο παρά τις τυπικές ατέλειες του «πρώτου βιβλίου», είναι ένας εξαιρετικός ξεναγός) (Livy, 1965, XXIX-XXX, Polybius, III, Liddell-Hart, 1994).²¹ Το ζητούμενο εδώ δεν είναι αν ο Σκιπίωνας κατάλαβε την κλασική «στρατηγική της έμμεσης προσέγγισης» τόσο όσο το σε τι είδους στάση, ισορροπία και θέση μπήκε στον κόπο να τη βασίσει, και πόσο καλά οι αξιωματικοί και οι άνδρες της ομάδας του είχαν μάθει να το κάνουν αυτό μαζί του.

Οι έμμεσες προσεγγίσεις συχνά στέκονται ή πέφτουν πάνω στον αριθμό των πραγματικών επιλογών που μπορούν να κρατήσουν ανοικτές κατά τη διάρκεια των μόχθων και των ατυχημάτων πραγματικού ελιγμού και το γεγονός ότι συχνά δεν είναι ο επικεφαλής διοικητής που πρέπει να δώσει (ή να αρχίσει να κάνει) την κρίσιμη απάντηση.²² Εάν μια αμβίβολη στρατηγική βάση (Σικελία), ένα εχθρικό στρατηγικό πίσω μέρος (Ρώμη), ένα αδέξια σύνολο εργαλείων ή πάρα πολλές εκπλήξεις στον χαρακτήρα του στόχου αρχίζουν να χαράζουν τις επιλογές, μια έμμεση προσέγγιση γίνεται γρήγορα μια άμεση, προβλέψιμη και εμποδίζεται εύκολα. Ο Λίβιος φαίνεται να έχει καταλάβει μια τέτοια μορφή στρατηγικής - οι ομιλίες του για τον Fabius και τον Σκιπίωνα στη συζήτηση της Γερουσίας αποτελούν μια εξαιρετική (αν όχι πολύ λεπτή) εισαγωγή στο θέμα (Livy, 1965, XXVIII, 40-44), αλλά στο Σκιπίωνα τον Αφρικανό μπορεί κανείς να παρακολουθήσει τα εργαλεία μιας έμμεσης στρατηγικής καθώς χτίζονται και διδάσκονται και να παρατηρήσει το είδος της ηγεσίας που απαιτείται για την κατασκευή τους, ακόμη και από αμήχανο υλικό και από κωλυσιεργούς προϊσταμένους.

Το ερώτημα είναι πώς να αποκαλέσουμε το είδος της ηγεσίας και του σχεδιασμού (πιο σημαντικό, της διδασκόμενης ηγεσίας και του διδασκόμενου σχεδιασμού ή της διδασκόμενης αυτοσχεδιαστικής συμπεριφοράς) που βλέπουμε εδώ, με όρους που το καθιστούν προσιτό σε όσους δεν ανήκουν στις κλασικές στρατιωτικές σπουδές, οι οποίοι θα μπορούσαν να εφαρμόσουν αυτό το είδος προετοιμασίας ή προσέγγισης στις επιχειρήσεις, στις διαπραγματεύσεις, ή φυσικά

και του Χασδρούβουλου, είτε ως προς τη σχέση της με την ακτή. Βλ. επίσης τις εξαιρετικές μελέτες εδάφους και τους χάρτες στον Connally (2012).

²¹Υπάρχουν πολλές νεότερες μελέτες για τον Σκιπίωνα, αλλά αυτή είχε το πλεονέκτημα της ενεργητικής συγκεντρωμένης αφήγησης και του εμβρυακού πλαισίου της αναπτυσσόμενης κατανόησης του συγγραφέα για τις στρατηγικές ιδέες για τις οποίες έγινε αργότερα διάσημος.

²²Γεγονός εξίσου σημαντικό αν τα διδάγματα αυτής της μελέτης επρόκειτο να εφαρμοστούν σε άλλο περιβάλλον - πολιτική, επιχειρήσεις, κοινωνικές οργανώσεις κ.ά.

στις μελέτες πιο άμεσων συγκρούσεων. Οι αρχαίοι ιστορικοί και οι μελέτες στρατηγικής δεν μας έχουν δώσει ακόμη μια επαρκή ονομασία. Είναι η ικανότητα όχι μόνο να συλλάβουμε μια τολμηρή, έμμεση λύση σε ένα αμήχανο στρατηγικό - τακτικό πρόβλημα, αλλά και να διδάξουμε (αυτοσχεδιαστικά) και να συγκροτήσουμε μαζί μια ομάδα στρατιωτών, αξιωματικών, δεξιοτήτων και πόρων που μπορεί να επιτρέψει:

- Αποτελεσματική εκτέλεση του σχεδίου, ενώ αντιμετωπίζει αντιπολίτευση και μεταβαλλόμενες, ενοχλητικές περιστάσεις, εμπιστευόμενοι στους υφιστάμενους τα σωστά σύνολα δεξιοτήτων για να συνεχίσει να ξεδιπλώνει μια αναγνωρίσιμη εκδοχή της ιδέας καθώς οι περιστάσεις μετατοπίζονται.
- Η ικανότητα να εφαρμόζει ή να αυτοσχεδιάζει κανείς τους πόρους του «μέσα» στο σχέδιο ή σε μέρη του σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα ή σε συνθήκες που δεν είναι ακριβώς ίδιες με αυτές που έχουν ενημερωθεί οι υφιστάμενοι να περιμένουν.
- Σημειώνοντας ότι δεν θα λειτουργήσει απλώς για να διδάξει την «ιδέα» να γίνει αυτό - πρέπει να γίνει στην πράξη, σε μικρές και (ελπίζουμε) διαχειρίσιμες, κινούμενες ή ρευστές καταστάσεις όπου οι πραγματικές μεταβλητές και η ομαδική εργασία επιτυγχάνουν, προσαρμόζονται ή όχι και όπου μπορεί να τροποποιηθεί από την ομάδα και να γίνει ξανά.

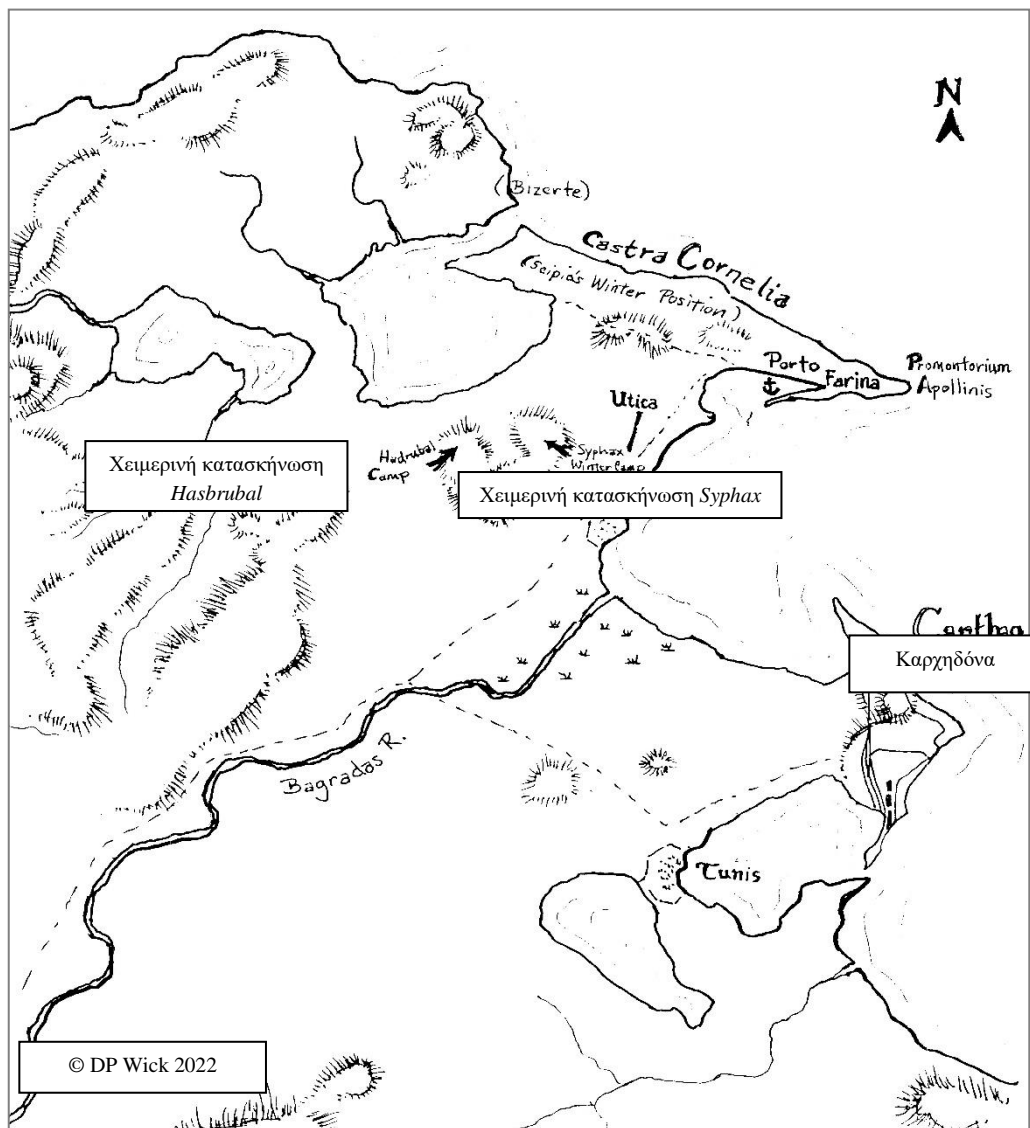
Περίεργως, αυτό δεν είναι το σύνολο των ικανοτήτων που συνήθως επικαλούνται για να εξηγήσουν τη ρωμαϊκή επιτυχία. Δεν είναι μεθοδική, δεν στηρίζεται κυρίως στο πείσμα ή στο θάρρος ή στη συνήθεια «κάνε το όπως και να 'χει» που οι Ρωμαίοι αποκαλούσαν *virtus*. Εμφανίζεται με διαφορετικές μορφές στις εκστρατείες μερικών άλλων Ρωμαίων διοικητών - σκόπιμα με τον Μάριο, μερικές φορές (συνήθως ως αποτέλεσμα της αντίδρασης σε εξελισσόμενη καταστροφή) με τον Ιούλιο Καίσαρα, και (πολύ αργότερα) τόσο στην ανατολική όσο και στην αφρικανική-ιταλική εκστρατεία του Βελισάριου, αν και όλες αυτές αποτελούν υλικό για άλλη μελέτη.

Ελλείπει καλύτερης έκφρασης, λοιπόν, προτείνω να δανειστώ έναν όρο που χρησιμοποίησα παρεμπιπτόντως νωρίτερα σε αυτή τη μελέτη. Μπορούμε να ονομάσουμε αυτή την ικανότητα ή συμπεριφορά «στρατηγική ισορροπία». Οι δύο παραπάνω κουκκίδες αποτελούν την ουσία του ορισμού, στον οποίο θα μπορούσε κανείς να προσθέσει την ικανότητα να μεταφράζει κανείς αυτή τη δεξιότητα επαρκώς σε αυτούς τους «έμπιστους» υφιστάμενους, έτσι ώστε οι αντιδράσεις που δίνουν στην εξελισσόμενη κατάσταση μόλις αρχίσει να αντιμετωπίζεται να μην εκτροχιάζουν ή να μην σταματούν τον αρχικό στόχο ή την αρχική ιδέα.

Η πρόθεσή μου ήταν να χρησιμοποιήσω τον Σκιπίωνα κατά το σύντομο χρονικό διάστημα μεταξύ της επιστροφής του στην Ιταλία και της μάχης του Ζάμα ως μια μελέτη περίπτωσης του είδους της «διδασκαλίας» της μεθόδου σύγκρουσης - της αυτοκυριαρχίας και της προετοιμασίας, που είναι απαραίτητες για την κατάρτιση ενός αυτοσχεδίου τρόπου δράσης - το οποίο θα μπορούσε να είναι «λαμπρό» με τον τρόπο που θα μπορούσε πραγματικά να λειτουργήσει αρκετά καλά στο ρεύμα των μεταβαλλόμενων γεγονότων - ώστε να παραμείνει «λαμπρό» όταν η ιστορία ολοκληρωθεί. Πρόκειται για μια μελέτη της αρχαίας

ιστορίας, αλλά θα μπορούσε να εφαρμοστεί στις μελέτες συγκρούσεων, στις αναλύσεις των διαπραγματεύσεων, των επιχειρήσεων και πολλών άλλων τομέων.

Το είδος της ηγεσίας που μπορεί να δημιουργήσει και να διδάξει το είδος της ισορροπημένης ικανότητας επιλογής δημιουργικών απαντήσεων υπό απειλή μεταξύ των μελών μιας ομάδας ... που όχι μόνο επιβιώνει εκείνη τη θυρλική στιγμή που τα σχέδια μάχης συναντούν τον «εχθρό», αλλά μπορεί να διατηρήσει την ταυτότητα και την εστίασή της σε όλη τη μετατόπιση και τη ροή που ακολουθούν τη συνάντηση ... αξίζει να προσπαθήσουμε να περιγράψουμε και να κατανοήσουμε. Η λέξη «ισορροπία» (εκτός αν κάποιος χρησιμοποιήσει τη λέξη «ψυχραιμία») είναι ενδιαφέρουσα, δεδομένων των μη τυποποιημένων επιλογών που γίνονται, αλλά η ικανότητα να τη διδάξουμε είναι το κλειδί. Υπονοεί την ευκολία να αντιλαμβάνεται κανείς τους δρόμους προς την ισορροπία για τον εαυτό του και στη συνέχεια να την επιτυγχάνει, ενώ ενθαρρύνει την ανισορροπία για τον αντίπαλο κάτω από αντικρουόμενες και συγκεχυμένες πιέσεις, και την ικανότητα να προχωρά από αυτή την ισορροπία για την επίτευξη ενός στόχου. Υπονοεί την ευκολία να αντιλαμβάνεται κανείς τους δρόμους προς την ισορροπία και στη συνέχεια να την επιτυγχάνει για τους δικούς του πρώτους στόχους, ενώ παράλληλα ενθαρρύνει την ανισορροπία για τον αντίπαλο κάτω από αντικρουόμενες και συγκεχυμένες πιέσεις, και την ικανότητα να προχωρά από αυτή την ισορροπία για την επίτευξη ενός στρατηγικού στόχου.

[Πλάκα 1] Απλό σκίτσο της σχέσης μεταξύ της Καρχηδόνας και της επιλεγμένης θέσης του Σκιπίωνα για να εξισορροπήσει την άμυνα της Καρχηδόνας κατά την άφιξή του (και να καταστήσει αδύνατη την πόλη να τον «καρφώσει» στα τείχη της ως παγίδες στις άμυνές της είχε με τον *Regulus* στον Πρώτο Πόλεμο). Η θέση του ήταν αρκετά μακριά ότι η Καρχηδόνα δεν είχε στρατοπεδεύσει εκεί, αρκετά κοντά (και με το δίκιο διάνυσμα) για τη λειτουργία ναυτικό αποκλεισμό με πολλαπλές «οδούς διαφυγής» και στη χερσόνησο αρκετά ευρεία ότι ακόμα και μετά την Καρχηδόνα βάλει αναστέλλουσα δύναμη (τόσο τη δική του και *Syphax* είναι *allied force*) σε πολλά μέρη, ο Σκιπίων μπορεί ακόμα να γλιστρήσει μέσα, να παρενοχλούν την πόλη και να σταματήσει τα φορτία τροφίμων που έρχονται κάτω από την *Bagradas* κοιλάδα. Οι νέοι φιλο-Ρωμαίοι σύμμαχοι του Σκιπίωνα στη βορειοδυτική Αφρική θα μπορούσαν επίσης να προσεγγίσουν από πολλαπλές οπτικές γωνίες είτε να διαταράξουν την Καρχηδόνα είτε τις δυνάμεις αποκλεισμού. Μόλις η Καρχηδόνα ήταν εντελώς αναστατωμένη, ο Σκιπίων θα ανέβαινε στην κοιλάδα του ποταμού *Bagradas* για να καθίσει στην πηγή τροφής των καραβανιών εφοδιασμού - η μόνη μη θαλάσσια πηγή τροφής που η Καρχηδόνα δεν είχε αναπτύξει, και έτσι να αναγκάσει τόσο την απαγωγή του *Hannibal* από την Καρχηδόνα όσο και τη μάχη του *Zama* που αναγκάστηκε να πολεμήσει για λογαριασμό της πόλης.

Βιβλιογραφία

- Aulus Gellius. *Noctes Atticae*.
- Connally (2012) *Greece and Rome at War*. Beverly, East Yorkshire.
- De Sanctis (1923) *Storia dei Romani*. The first 'modern' Roman history to really deal with the naval growth of the Republic, this was hard to find until it reappeared in 3 volumes as an Amazon reprint in 2013. Turin.
- Develin, R. (1985) *The Practice of Politics at Rome 366-167 B.C.* Brussels.
- Fowler, W. W. (1911) *Religious Experience of the Roman People*. London. In particular the extra examination Fowler gives the (for a Roman) religious eccentricity and cross-cultural mindset of Scipio and the effect it had in his metamorphosis from military leader to educator.
- Gabba, E. (1976) *Republican Rome - The Army and the Allies*. Berkeley.
- Keppie, L. (1998) *The Making of the Roman Army from Republic to Empire*. U Oklahoma.
- Liddell-Hart, B. H. (1994) *Scipio Africanus: Greater than Napoleon*. New York. By the same author see also the Roman chapter in *Strategy*. London, 1967, 1991.
- Livy. *History of Rome* xxix, xxx (or the convenient excerpt by Penguin *The War with Hannibal*. transl. A de Selincourt 1965).
- Peddie, J. (2004) *The Roman War Machine*. Stroud, Gloucestershire.
- Polybius. *Histories* bks iii, x. (in this case the Penguin volume of selections is far too heavily edited for a good study).
- Scullard, H. H. (1930, 1970) *Scipio Africanus - Soldier and Politician*. Cornell.
- Scullard, H. H. (1973) *Roman Politics, 220-150 B.C.* London: Hassell St.
- Thiel, J. H. (1946, 2021) *Studies on the History of Roman Sea-Power in Republican Times*. Amsterdam.

Teaching Strategic Poise: A Short Study in How Scipio Taught his Innovative Aims and Improvisations on the Eve of the African Invasion

David P. Wick

Director, Arts Humanities and Education Division, Athens Institute for Education and Research (ATINER)

This study follows a few of the improvisations and developing methods of Scipio Africanus after his formative years in Spain that suggest he was stumbling or getting a clear view of something I call strategic poise, and was beginning to draw lessons from facing his largest challenge – the solution to Hannibal’s presence in Italy after more than a decade of Senatorial (Fabian) guerilla warfare had failed to drive the invader from the peninsula. Scipio faced an awkward military puzzle with active opposition in his own government, access to money and recruitment in only the most “lateral” of ways, and the need to eliminate Hannibal (if possible) in a fashion that did no further damage to a demographically, emotionally and agriculturally ruined Italy. Typical studies of standout Roman military innovators during the age of the Republic tend either to concentrate on some inherent resilience or superiority in the “Roman system” of legionary warfare or logistics, or instead deal with broad concepts of strategy and leadership or “genius.” Neither precisely hits the distinctively Roman mixture of ad hoc effectiveness in Rome’s most successful (and often, least typical) commanders, nor those distinctively Roman elements that allowed them (often with troops as improvised as their military solutions) to win the Republic’s more awkward conflicts. Liddell Hart, decades ago, defined his solution as one of the early classics of the “indirect approach,” but (while true) his analysis begs the really interesting question – how was a precariously placed and thinly supported commander like Scipio able to make of both his few tactical options and his extremely ad hoc troop and officer resources a force capable of carrying out a bold, sleight-of-hand operation like the invasion of Africa, the luring (via a shocked Carthaginian government) of Hannibal across the Mediterranean, and Hannibal’s defeat – using something like the Barca general’s own tactics. The larger lesson in this challenge was how to (improvisationally) build together a team of soldiers, officers, skills and resources that could allow:

- *Effective execution of plans while facing opposition and changing, inconvenient circumstances, trusting subordinates with the right skill sets to continue unfolding a recognizable version of the idea as circumstances shifted.*
- *The ability to implement or improvise one’s resources “into” the plan or parts of it at very short notice, or in circumstances not quite identical to what subordinates had been briefed to expect.*
- *How to teach this, as in fact the planner would not always be present.*

Curiously, this is not the set of abilities typically invoked to explain Roman

success. This is an historical study (and ancient, military one), but could apply to conflict, negotiation and business in many other fields.

Keywords: *Mediterranean studies, ancient history, ancient military studies, strategy studies, teaching strategy, leadership studies*